

সদ্যোজাতৰ স্তনদুংষ্ঠ অথবা ডাইনিৰ দুধ

ভবানী প্ৰসাদ সাহ

গত ১০ এপ্ৰিল ২০০৫ আসানসোলেৰ ৩ নং মহিশীলা কলোনিৰ বাসিন্দা সাগৱ হালদাৱেৰ স্তৰী কৃষ্ণা হালদাৱ এক কন্যা প্ৰসৱ কৱেন। এই সদ্যোজাত শিশুকন্যায় স্তন ছিল দুঃপূৰ্ণ। অন্তৰ এই ঘটনা এলাকায় চাঞ্চল্য সৃষ্টি কৱে, স্থানীয় মানুষৰ মনে নানা প্ৰশ্ন ওঠে, অনেকে ‘ডাইনি’ বা ‘অমঙ্গল’ আখ্যা দিয়ে ঘটনাটিকে অতিৰিক্ত কৱে তুলতে চায়। কেন এমন ঘটনাৰ তাৰ বিশদ বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যা দিয়েছেন যুক্তিবাদী চিকিৎসক ডাঃ ভবানী প্ৰসাদ সাহ।

আসানসোলে নবজাতিকা শিশুকন্যাটিৰ স্তন থেকে নাকি মায়েদেৱ মতো দুধ নিঃসৱণ হচ্ছে। বৰ্ধমানেৰ ‘সংবাদ দৈনিক’ পত্ৰিকায় গত ১৫ এপ্ৰিল এ নিয়ে একটি সচিত্ৰ সংবাদ প্ৰকাশিত হয়েছে। এলাকায় রীতিমত বিষ্ময় আৱ কৌতুহলেৰ সৃষ্টি হয়েছে বলে ঐ সংবাদে জানা যায়।

বিষ্ময় বা চাঞ্চল্য সৃষ্টি হওয়া আশ্চৰ্যেৰ কিছু নয়; যে দুধেৰ-শিশুৰ নিজেৰই মায়েৰ দুধ খাওয়াৱ কথা, তাৱই খুদে স্তন থেকে যদি দুধ বেৱোতে থাকে তাহলে সাধাৱণ-বৃদ্ধিৰ মানুষ তো চমকে উঠবেই, এবং এমন অস্বাভাৱিক ঘটনাৰ বিচিৰ ব্যাখ্যাও দেওয়া হবে। যেমন আতীতে হত ইওৱোপে, হয়তো বা এখনো হয়, যেখানে এৱকম নবজাতিকাৰ স্তনদুংষ্ঠকে ডাইনিৰ দুধ বা witch's milk নামে অভিহিত কৱা হত। . . . এখন আমৱা জানি ‘ডাইনি’ বলে আসলে কিছু হয় না, ডাইনি বানানো হয় উদ্দেশ্যমূলকভাৱে। তাই সদ্যোজাতৰ স্তনদুংষ্ঠ নিঃসৱণেৰ সঙ্গে ডাইনিৰ সম্পর্ক টানা নিষ্কৃত ভাৱে কুসংস্কাৰ ছাড়া কিছু নয়।

এৱকম ঘটনা বিৱল হলো অসন্তোষ কিছু নয়। প্ৰোল্যাক্টিন নামেৰ এক হৱমোনেৰ কাৱণে এটি ঘটে। আমাদেৱ মন্তিক্ষে থাকে পিটুইটাৰি গ্ৰহি। এৱ থেকে শৱীৱেৰ নানাৰিধি কাজেৰ জন্য বেশ কয়েকটি অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ হৱমোনেৰ নিঃসৱণ ঘটে। যেমন, থাইৱয়েড স্টিমুলেটিং হৱমোন (টি এইচ এস), প্ৰোল্যাক্টিন বা ল্যাকটোজেনিক হৱমোন -- ম্যামেট্ৰফিক হৱমোন-ও একে বলা হয়। এই হৱমোন মাতৃতনেৰ দুংষ্ঠ নিঃসৱণে সাহায্য কৱে, কিন্তু গৰ্ভপুৰ্ণ বা প্ল্যাসেন্টা থেকে যে গোনাডোট্ৰফিক হৱমোন বেৱোয় সেটি প্ৰোল্যাক্টিনেৰ কাজকে প্ৰতিহত কৱে। এই গৰ্ভপুৰ্ণেৰ মাধ্যমে, সন্তান তাৱ ভূমিষ্ঠ হওয়াৰ আগে, মাতৃগৰ্ভে মায়েৰ জৰায়ুৰ সঙ্গে যুক্ত থাকে - গৰ্ভস্থ শিশুৰ নাভি ও এই গৰ্ভপুৰ্ণেৰ সংযোগ রক্ষা কৱে নাভিৱজ্জু বা অ্যাম্বিলিক্যাল কৰ্ত। গৰ্ভবস্থায় গোনাডোট্ৰফিক হৱমোন নিঃসৱণেৰ কাৱণে মায়েৰ শৱীৱে প্ৰোল্যাক্টিন থাকা সত্ৰেও তা সক্ৰিয় হয় না। ফলে গৰ্ভবতী মায়েৰ স্তন থেকে দুংষ্ঠ নিঃসৱণও হয় না। কিন্তু প্ৰসবেৰ পৱপৱই যখন গৰ্ভপুৰ্ণ বা প্ল্যাসেন্টাও জৰায়ু থেকে বেৱিয়ে আসে, তখন ওই হৱমোন (গোনা.) আৱ বেৱোয় না। তখন প্ৰোল্যাক্টিন সক্ৰিয় হয়ে ওঠে এবং সন্তান প্ৰসবেৰ অল্প কিছু পৱেই মায়েৰ স্তন থেকে দুধ বেৱোতে থাকে যা নবজাতকেৰ প্ৰথম ও একমাত্ৰ খাদ্য।

গৰ্ভবস্থায় মায়েৰ রক্ত আৱ রক্তৰস গৰ্ভপুৰ্ণ ও নাভিৱজ্জু বেয়ে গৰ্ভেৰ ভূগেৱ ভেতৱ আসে, তা থেকে শিশুৰ বৃদ্ধি ও পুষ্টি ঘটে; এই রক্তৰসেৰ সঙ্গে আৰাৱ অন্যান্য কিছু রাসায়নিক পদাৰ্থও আসে, যেমন নানাৰিধি হৱমোন। কিন্তু এইসব হৱমোন শিশুৰ শৱীৱে যায় অত্যন্ত সীমিত মাত্ৰায়, ঠিক যতটুকু প্ৰয়োজন ততটুকুই। তবে কখনো কখনো এৱ ব্যতিক্ৰম ঘটে। যেমন ওই আসানসোলেৰ শিশুৰ ক্ষেত্ৰে ঘটেছে। মায়েৰ শৱীৱে থেকে মাত্ৰাতিৰিক্ত প্ৰোল্যাক্টিন হৱমোন নবজাতিকাৰ দেহে চলে আসায়, এৱ প্ৰভাৱে শিশুৰ স্তনেৰ কিছুটা অস্বাভাৱিক বৃদ্ধি ঘটেছে এবং জন্মেৰ পৱ থেকে কম-বেশি দুংষ্ঠ নিঃসৱণ ঘটেছে। বাচ্চাটিৰ শৱীৱে তো গৰ্ভপুৰ্ণ নেই যে তাৱ থেকে বেৱোনো গোনাডোট্ৰফিক হৱমোন এই প্ৰোল্যাক্টিনেৰ কাজকে বাধা দেবে। ফলে অমন চাঞ্চল্যকৰ কান্দ। তবে ঘটনা হল, মায়েৰ থেকে পাওয়া এই প্ৰোল্যাক্টিনেৰ পৱিমাণ ক্ৰমে কমতো থাকে, শিশুৰ প্ৰস্থাৱেৰ সঙ্গেও কিছু বেৱিয়ে যায়। ফলে ধীৱে ধীৱে নবজাতৰ স্তন স্বাভাৱিক আকাৱে ফিৰে আসে, আৱ দুধ বেৱিনোও কমতো কমতো বন্ধ হয়ে যায়। যদি কখনো আদৌ দুংষ্ঠ নিঃসৱণ বন্ধ না হয় তাহলে শিশুৰ পিটুইটাৰি গ্ৰহিৰ কোনো গন্ধগোলেৰ কথা ভাৱতে হবে; অবশ্য এৱকম সন্তান প্ৰায় থাকেনা বললেই চলে। কাজেই, নবজাতিকাৰ ওই স্তনদুংষ্ঠেৰ ঘটনাকে এক বিৱল কিন্তু বাস্তব ঘটনা হিসেবেই নিতে হবে, ডাইনি - টাইনিৰ সঙ্গে মিলিয়ে গল্প রটানো অন্যায় হবে।